

3. FISKET PÅ HALLSHUK t.o.m. 1800 talet.

De första fiskarna

Redan för omkring 4000 år sedan har det funnits boplatser och fiskare på Hall. Det fanns säkert god tillgång på säl, fisk och sjöfågel som var viktigt för människans livsuppehälle. Vidare samlade man nötter, frukter, bär och örter. Allt detta samverkade att ge människorna en bra kost ur näringssynpunkt.

Antagligen fiskade man med metkrok, ljuster eller med enkla mjärddar och nät, man jagade även med klubba, pil och båge. Stenåldersmänniskorna använde sig säkert redan då av de goda förutsättningar som gällde för fisket vid Hallshuk. Människorna vandrade säkert längs kusten och valde sina fiskeplatser.

En 4000-årig grav från yngre stenåldern påträffades i mitten på 1940-talet under pågående röjningsarbete vid dåvarande Vesterby åkrar strax söder om Jänklint.

Länsantikvarien Greta Arvidsson undersökte graven och fann att det var en dubbelgrav, antagligen man och kvinna. Båda bar samma halssmycken, det var vildsvinsbetar som var genomborrade och delvis utsirade. Den mindre personen, antagligen kvinnan, hade haft 7 vildsvinsbetar som halssmycke och den andra personen hade haft 4 svinbetar runt halsen. Mellan båda människorna låg en stenyx och på kvinnans bröstorg låg en hullingförsedd benspets till ett fisk-ljuster.

Att dessa stenåldersmänniskor varit fiskare framgår av att man funnit åtskilliga fiskben i graven. Fiskar hade även lagts ner som gravgåva. Fyndet av den här graven var av stort intresse, man hade påträffat ett okänt gravfält och skeletten och fynden var välbevarade.

Fyndplatsen ligger på västsidan av en grusås, strax ovanför en myr som under stenåldern utgjort en öppen vik av Östersjön. För den fiskande stenåldersbefolkningen var detta en idealisk boplatz. Här har säkert funnits beboeliga grottor i Jänklint som är en kalkstensklint, den ligger cirka 800 m sydväst om Hallshuk. Av detta gravfynd kan man förutsätta att det funnits människor som från yngre stenåldern och till i dag uppehållit sig i området omkring Hallshuk och att fiske bedrivits här i närmare 4000 år.

Stenåldersmänniskornas fiskeplatser låg här mycket nära land och till en början använde man säkert de primitivaste farkoster, kanske en urholkad trädstam. Småningom förbättrades såväl båtarna som fiskeredskapen. Båtar började byggas med stammar och köl som givetvis var klumpiga och tungrodda till en början, men som småningom blev bättre och mer lättmanövrerade.

Fisket bedrevs säkerligen längs stränderna där man kunde angöra med båtarna, så småningom insåg fiskarna att det var bättre att samlas på ett säkrare ställe där man kunde hjälpa varandra vid landningen. När stormen bröt lös och fiskarna låg

ute på fiske behövde de många gånger ge varandra hjälp och stöd när de skulle igenom bränningarna vid stranden.

Fisket under 1600-talets första del.

Dansktiden.

Fiskets betydelse för Gotlands näringsliv har alltid varit stor, men viktigare förr än nu. Man fiskade inte större mängd fisk förr, men fisken utgjorde en större del av födan än vad som är fallet i dag.

Under 1600-talets första del bedrevs säsongvis ett mycket omfattande strömmings- och torskfiske ute på Hallshuk. I en urkund från 1600-talets mitt säger man ” de vid sjön bolegne gårdar hava sin största penninge-förtienst medh fiskerij, hwilket här excellerar”.

Medebys gård blev på 1600-talet tvingade att sälja en allmänning vid Hallshuk där Visby stads fiskare kunde utöva sitt fiske. Hallshuk fiskeläge blev därefter en allmänning som brukades av gästade fiskare.

Att fisket var viktigt framgår av att man på 1600-talets första hälft eller tidigare började beskatta fisket. Gotland var under den danska tiden indelat i åtta fiskedistrikt: Hall, Bunge, Slite, Östergarn, När, Burgsvik, Fröjel och Västergarn. Till varje distrikt räknades flera socknar med deras fiskeplatser.

Varje distrikt lydde under en hamnfogde som dels var tulltjänsteman, dels hade han uppsikt över strömmingsfisket samt krävde skatt av den enskilde fiskaren i form av strömming, vidare var han ordförande i hamnrätten. Hamnfogden förde journaler över in- och utgående fartyg samt såg till att tullavgifterna betalades in. Tullinkomsterna redovisades för tullförvaltaren över Gotland, han hade en mycket självständig ställning och levererade tullinkomsterna direkt till kronan i Köpenhamn. Inkomsterna av ”skatteströmmingen” gick till Visborgs slott och infördes i länsräkenskaperna.

Hamnfogdarna bodde på sina hamngårdar i distrikten med undantag av fogden för Hall som troligen bodde i Visby vissa delar av året. Hall intog här en särställning eftersom det fiskande borgerskapet i Visby med få undantag bedrev sitt fiske härifrån. Hamnfogdarnas lön var lika för alla och ganska låg. Lönen var 7½ daler silvermynt i penningar, 6 alnar ”engelskt”, 5 alnar ”sarduk” och 5 alnar ”boltelerrett”. Längre fram tog man bort ersättningen i tyg och gav all lön i pengar som uppgick till 15 daler och 20 skilling/år.

Samtliga hamnfogdars namn under 1600-talets danska period är bevarade liksom åtskilliga strömmingslängder.

Namnlistorna på hamnfogdarna från år 1601 redovisas här.

Hanns Kleffsadel paa Halldt (Hall)

Jenns Tomessenn paa Bunge (Bunge)

Hanns Johannessenn paa Westergarinn (Värstergarn)

Chrestenn Erickssenn paa Östergarin (Östergarn)
Claws Nielssen paa Neer (När)
Knut Mickellssen paa Slide (Slite)
Chrestenn Söffrenssen paa Burswig (Bursvik)
Jacop Numandt paa Fröille (Fröjel)

Fisket vid Hallshuk var förr en av de mest lönsamma fiskeplatserna på Gotland. Varför kom man då långväga ifrån hit till Hallshuk? Fiskarna sökte sig hit för de fina fiskeplatserna, lekströmmingen stod i täta stim under klintkusten mycket nära land och bara väntade att bli upptagen. Här fiskade inte enbart traktens bönder under senvinter, sommar och höst, utan också Borgare från Visby med särskilda privilegiebrev, bönder och fiskare från andra socknar, här fiskade även fastlandssvenskar samt fiskare från Baltiska kusten. Första gången på året man samlades till fiske var tidigt om våren, andra gången mellan 1 maj och till cirka 8 dagar före midsommar och tredje gången från 24 augusti till allhelgonadagen. Tiden före 1645 var den danska tiden och genom freden i Brömsebro blev Gotland åter svenskt.

Kronan krävde skatt av den enskilde fiskaren. Det upprättades s.k. "strömmingslistor" över varje fiskare och hamnfogden i "Hall haffnu" hade att inkassera skattefisket till Visborgs slott. Skatten inkasserades efter hur många strömmingsgarn man fiskade med och efter det fick man betala skatt. Skatterna som betalades för fisket erlades enbart med strömming trots att man även fiskade torsk vid Hallshuk.

För varje garn som man fiskade med erlades skatt med en halv val (40 st) strömming. Kronan hade dessutom rätt att köpa 1 val (80 st) strömming per garn till ett pris som kronan själva bestämde. Hamnfogden hade stor makt och stort ansvar, han hade att hålla ordning i fiskeläget, upprätta strömmingslängderna samt se till att fiskarna betalade sina skyldigheter till kronan enligt det antal garn de fiskade med.

Enligt strömmingslistan från 1601 redovisas att på Hall fiskade 35 Visbyborgare, 16 bönder från andra socknar än Hall och 5 fastlands-svenskar med sammanlagt 446 garn. Fastlandssvenskarna kom med 98 garn, även dessa erlade skatten i strömming. Att fastlandssvenskarna fiskade vid Hall var ingen nyhet. Redan under Gustav Vasas tid fiskade fastlandssvenskar här. Det var en betydande mängd människor som samlades till Hallshuk under fiskeperioderna och platsen såg nog ut som en fiskestad.

Eftersom man år 1601 fiskade med 446 garn vid Hallshuk så var skatteströmmingen 223 valar (17840 st) och den obligatoriska köpströmmingen 446 valar (35680 st), tillsammans 53520 st strömmingar eller cirka 2600 kg. 1 val strömming väger cirka 4 kg. Allt detta saltades ner för kronans räkning och levererades till Wisborgs slott. Sammanlagt gick det åt 5 tunnor salt för denna inläggning. Knektarna på Wisborgs slott åt nog regelbundet salt strömming.

Under fiskesäsongerna var Hallshuk en verklig fiskestad. Varje båtlag bestod i

regel av tre man och många fiskare hade säkert sina familjer med. Medebys gård ägde marken och hyrde även ut de fasta fiske-bodarna som fanns på platsen. De gamla eldbodarna som beboddes av fiskare som kom till Hallshuk under fiskesäsongerna är nu nerrivna. Den äldre fiskegenerationen från 1940 talet kunde berätta att man mindes hur grunder och skorstenar fanns kvar som ruiner i strandområdet. Bara en av de gamla bodarna finns kvar, den stod på nuvarande fastigheten Hall Hallshuk 1:9. År 1911 inköptes den och flyttades till Bungemuséet. Man kan åka och se på boden hur den ser ut och få en uppfattning hur fiskarebefolkningen bodde under fiskeperioderna.

Boden är knuttimrad och består av förstuga och ett rum med liggplatser för fyra personer. Eldstaden låg mitt på golvet, det fanns ingen skorsten, man fick lossa på en bräda i taket och där fick röken söka sig ut. Enligt en karta från cirka år 1815 så fanns det minst 60 eldbodar vid Hallshuks fiskeläge.

Folk strömmade till av olika anledningar från olika platser, affärsmän kom sjöledes med salt och andra varor, det var en marknad där varken gycklare eller kyrkan saknades.

Varje fiskare betalade en viss del strömning som skatt för varje garn till kronan, för kronan var det likgiltigt i vilken strömmingslängd man var registrerad, kronan fick alltid in sin skatt. Fiskarna fick förutom skatte-skyldigheten till kronan även betala tionde till prästerskapet. Här blev det mer invecklat och det uppstod lätt tvister om vilken präst som skulle ha "tiondet". Särskilt på Hallshuk var det dispyter om de fiskande Visbyborgarnas tionde skulle tillfalla stadskaplanen i Visby eller prästen i Hangvar.

Småfolket har alltid fått betala till överheten, pålagorna var mycket tunga för fiskarebefolkningen som säkert levde under svåra förhållanden.

Bland de 35 Visbyborgarna som fiskade på Hallshuk fanns av namnen att döma en del danskar som tex. Frederich Kiöbinghaffn, Albredt Borningholm och Rasmus Brunswig.

Intressant i strömmingslängderna är de gotländska böndernas namn vilket visar vilken hemort de kommer ifrån.

Vid Hallshuk fiskade år 1601 Jacob Krogs, Dynis Suderwangs, Clauss Treische Vellid, Olluf Aabye, Tomiss Aabie, Jacob Bande, Jacob Tagstein, Dynnis Slengs, Per Noerss, Jacob Gleisted, Olluf Angelbou, Marten Norvang, Laurids Tagstagstein, Jacob Heigeweid, Rasmus Wicker, och Rasmus Keilstedt. Alltså 12 Lärbrobor, 2 Brobor, 1 Lokrumebo och 1 Tingstädebo.

När Gotland blev svenskt år 1645.

När Gotland blev svenskt 1645 fortsatte man att driva in skatte-strömningen men kronan gjorde inget anspråk på köpströmningen.

Hur gammal organisationen är med att indriva skatteströmning genom hamnfogdar är svårt att avgöra. Man kan tro att de danska läns herrarna var de som införde skatt på fisket, men beskattning av fisket har förekommit sedan medeltiden. År 1515 klagade gotlänningarna till Länsherrn Jöns Holgersson att han lät skriva in fattiga fiskare som inte hade mer än ett "fiskesnöre" (avsåg säkert pilk för torskfångst).

Då Gotland blev svenskt upphörde hamnfogdarnas befattning med tullen som anförtroddes åt de s.k. strandridarna. Hamnfogdarnas uppdrag var därefter uteslutande att ägna sig åt strömmingsfiskets beskattning och fiskelägena.

Många av de svenska hamnfogdarnas namn finns bevarade och år 1645 var de.

Hans Herculesön paa Halde (Hall)
Michel Clausön paa Bunge (Bunge)
Oluff Pedersen paa Östergarin (Östergarn)
Hans Pedersen paa Nehr (När)
Christian Helwig paa Slite (Slite)
Niels Christensen paa Burswigh (Burgsvik)
Peder Grönn paa Frøyell (Fröjel)
Niels Knudtsön paa Westergarn (Västergarn)

Från senare tider finns ytterst få uppgifter om fisket vid Hall, skatteströmningen fortsatte man dock att driva in.

Carl von Linné besöker Kappelshamn på sin gotländska resa år 1741.

På morgonen den 27 juni lämnar Linné Hangvar prästgård och fortsätter sin gotländska resa mot Kappelshamn.

Utefter vägen lade han märke till att bakugnarna i boningshusen var murade utanför väggarna på husen men att ugnöppningen var inne i huset, detta för att ugnen inte skulle ta bort någon del av rumsutrymmet. Linné redovisar att Hangvar och Hall församlingar bildar ett pastorat samt att det ligger ett fiskarekapell vid Hallshuk. Där förrättas gudstjänst under fiskeperioderna höst och vår samt när "storfiske" pågår.

Strandbruket är omfattande och här pågår även sälfångst vid stranden. Utmed kusten fanns stora flata sälstenar som låg på pallen i medel-vattennivå cirka 50 - 100 m från land. Det fanns även sälkistor som hade byggts upp av bönderna. Kistorna hade en ram av stockar som fyllts med sten. Sälarna gick upp på stenar och kistor för att vila, när de blir skrämde vänder de alltid nosen mot sjön och försvinner ut i havet. Säl fångsten var viktig för befolkningen och sälen jagades här med sälnät som lades ut i ett visst system runt sälstenar och sälkistor. Sälarna fångas här på två sätt, med liggnät och ståndnät. Ståndnäten ställdes i en halvcirkel utanför sälstenen. När sälen skulle vila eller sova sökte den sig till en sten och kröp alltid upp på stenen från landsidan och vände nosen ut mot havet. Blev sälen skrämde flydde den alltid ut mot havet och fastnade då i ståndnätet som

stod utanför stenen.

Lignätet lades omkring sälstenen med en tvärstång på den yttre och inre sidan av stenen. Den inre tvärstången är sammanbunden med ett rep som sträckte sig in på land. När nätet låg nertryckt och sälen kom för att vila märkte den inte att nätet låg på botten. Från land såg man att sälen låg på stenen, då drog man i i repet och nätet steg till vattenytan och när sälen gick i vattnet för att undkomma så blev den instängd. Jägaren kunde då med sin harpun gå ut och döda sälen.

Av Linnés redovisning framgår också att det var stor brist på foder till djurhållningen. Människorna samlade ihop all halm man kunde få tag i, man tog även tillvara den halm som fanns i sängarna. Sängarna bäddades med ag vilket säkert var mycket obekvämt och ojämt att ligga på. Människorna levde här under mycket enkla och primitiva förhållanden.

Fisket på Hall under 1700 och 1800: talen.

År 1763 fiskade 52 personer vid Hallshuk, samtliga var gotlänningar. Tillsammans erlade man 292 valar skatteströmming till staten, något mer än under år 1601. Fem år senare hade antalet fiskare sjunkit till 42, och av dessa kom 32 från Visby. Skatteströmmingen hade nu sjunkit till 251 valar.

I regel kostade strömmingen sex styver för en val, men när strömmingen gick till vid goda fiskeår så betalades enbart 2 styver för en val. Sex styver motsvarar tre öre, och en val är 80 st strömmingar.

År 1792, tre veckor före Mikeli ”stod strömmingen som en mur utanför Hallshuk, men på grund av brist på folk, salt och träkärl kunde inte ens en tusendel tas upp”. En val strömming kostade då 1 skilling. (2 öre) Övrigt goda fiskeår på Hallshuk var 1851-55. samt 1858 och 1865. S:t Mikael's dag firar vi i slutet på september.

Det fanns även tider med dåligt fiske, då även fiskaren hade svårt att få hushållsfisk till den egna familjen.

Efter 1768 saknas uppgifter om fiskets storlek på grund av att kronan arrenderade ut sina skatteintäkter av fisket och någon redovisning om fiskets storlek finns inte. När storfisket tog slut vid Hallshuk är okänt.

De fisksorter som fiskades under äldre tider och t.o.m.1800:talet var strömming och torsk. Det har däremot inte redovisats någon fångst av tex flundra, ål eller någon annan fisksort. Däremot importerade man på 1650:talet torkad flundra i buntar.

Laxfisket kom även igång ganska sent bland gotländska fiskare. Först på 1880:talet började man fiska lax i gotländska farvatten. Fisket började på östra Gotland och de första fångsterna med laxgarn redovisade man från Ljugarn, Grynge i Gammelgarn och Vitvär i Ardre. Fisket bedrevs även med krok, det var emellertid gott om säl som åt upp laxen. De öppna gotländska båtarna var inte

lämpade för laxfiske under den kalla årstiden. Fisket tog verklig fart när motorer monterades in i båtarna och de utrustades med ruffar som man kunde krypa in i under färden till och från fiskeplatserna.

Ordningen i fiskelägena

Att upprätthålla ordningen i fiskelägena under fiskeperioderna var inte lätt. Fiskeplatserna var som ett verkligt läger, folk strömmade till av olika anledningar. Varje båtlag bestod av 2-3 fiskare och man hade med sig kvinnor och barn. Kvinnorna skulle hushålla, laga mat, lappa garn, samt ta vara på fisken. Andra människor kom till Hall av olika anledningar tex handelsmän som kom sjövägen med salt och andra varor. Hela området var som en marknad där varken kyrkan eller gycklare saknades.

För ordningens upprätthållande utfärdade länsherren Holger Rosencrantz år 1639 en hamnrätt i 31 punkter som gällde ordningen i fiskelägena. Att hamnrätten från 1639 inte är den första på Gotland framgår av förordet där det står skrivet "efter den gamla hamnrätt som för honom är funnen". Om den gotländska hamnrätten tillämpats utanför Hall är osäkert. Hamnrätten var okänd i Västergarn år 1671, möjligtvis har den tillämpats i Gnisvärd men det är osäkert.

I hamnrättens punkt nr 16 står skrivet:

"Vilken som denna hamn besöka vill och bruka sitt fiskeri med garn eller snöre (torsksnöre) eller ock brukar här sin köpenskap, skall han vara Gud, Kongl. Maj:t och de gode folk på hamnen välkommen och icke däröver besväras i någon måtto, ändock om det är första gången han besöker hamnen". Fisket liksom handeln på Hall var alltså öppet för alla.

I hamnrätten reglerades även fiskegarnens storlek. I punkt 22 av hamnrätten står skrivet "att ingen svensk må bruka längre garn än sju famnar som gammalt haver". En famn är ett gammalt längdmått till sjöss. En svensk famn är 6 fot = 3 alnar = 1,78 m.

Hamnfogdar och hamnrätter som berör fisket har funnits sedan medeltiden. Alla tvister i fiskeläget avgjordes av hamnfogden och till hjälp hade han 4 fiskare när hamnrätten höll "dommöte". "Vad de säga derom rätt at wara, det skall wara widh Mackt" heter det. Under dansktiden hade hamnfogden större makt än efter 1645 när svenskarna regerade. Under danskarna hade hamnfogden även hand om tullärendena, när svenskarna kom till makten övertogs tullärendena av strandridarna. I svårare fall kallade man in länsmän som rättskipare.

Den gamla hamnrätten blev med tiden gammalmodig och det blev aktuellt att utarbeta en ny hamnrätt från år 1669 men det blev aldrig av, däremot kan man inte säga när den gamla hamnrätten blev helt avskaffad.

Våra gotländska fiskebåtar

Gotlandssnipan har troligen i århundraden byggts i tre olika storlekar,

tremänningen, tvåmänningen och enmänningen. Båttypen har utvecklats ur vikingatidens mycket avancerade sätt att bygga båtar. Gotlandssnipan har därför en lätt och stark konstruktion. Djupgåendet är ringa för att lätt kunna sättas i sjön och efter användning snabbt kunna dras upp på land.

I äldre fiskelägen förekom normalt inga bryggor eller hamnpirar. Båtarna landades i länningar, enkla anläggningar av sten som går vinkelrätt från stranden i vilka båten kan styras in. Ibland fanns ett spel som man kunde dra upp båten med.

Tremänningen kallas även för "storbåten" och är 23- 27 fot lång (7- 8m) och 1,8- 2,0 m bred. Antal bord är vanligen sju och båten har en besättning på 3 eller 4 man.

I tremänningen finns tre tofter för rodd, nämligen framtuft, en milltuft och en baktuft. För om framtuffen ligger en segeltoft. Den vanligaste riggen på en tremänning är två master. I tvåmastade båtar kallades seglen stor-seglet och bakseglet. På tvåmastade båtar fördes toppsegel vanligen bara på stormasten.

Tremänningarna seglade bra och var goda sjöbåtar. Tremänningen användes vid drivfiske av strömming och vid laxfiske.

På lotsplatserna fanns förr en tremänning som gjorde tjänst i hårt väder. Riggen bestod av 2 sprisegel, fock och en eller två toppar. Spriseglen var försedda med rev.

Tvåmänningen är uppbyggd på samma sätt som tremänningen. Båten hade endast två tofter för rodd. Längden är 18- 22 fot (5,5- 6,5 m) och bredden 1,5- 1,8 meter. Riggen består av storsegel och aktersegel samt fock.

Tvåmänningen var den vanligaste fiskebåten på Gotland och användes vid alla slag av fiske. Båten var även den vanligaste lotsbåten.

Enmänningen var den minsta av de havsgående fiskebåtarna. Längden är 3,9- 4,5 meter och bredden 1,3- 1,5 meter. Båten är byggd på samma sätt som de större sniporna. Riggen består av ett storsegel och en fock. Båtarna användes vid fiske nära kusten och till jakt på sjöfågel och säl.

Strandbruket

I strandbruket var fisket den viktigaste näringen men jakten på sjöfågel och säl bidrog även i hög grad till naturhushållningen i strandsocknarna. I strandbruket ingick även att ta vara på den släke (tång) som drev i land. Släken var ett utmärkt gödningsmedel som man hämtade på stranden och lade på åkrarna som komplement till ko- och hästgödsel.

"Enligt P A Sæve fanns det år 1869 107 fiskelägen med 754 aktiva fiskare som var gifta och hade hustru och 1492 barn. Ogifta hjälpfiskare uppgick till 116 st. De

kallades stranddrängar och hölls i tjänst av bönder endast för att bruka stranden. Vidare fanns det 1156 fiskande bönder, vilka brukade 645 tremänningar och 926 små båtar (en- och tvåmänningar). Värdet av dessa uppskattades till 351000 kr jämte tillhörande garn och redskap. År 1870 uppgick fångsten till minst 30 162 tunnor strömming".
En tunna är cirka 150 liter.

Tillverkning av strömmingsgarn

De äldre garnen tillverkades av lingarn som fiskarkvinnorna själva, odlade, beredde och spann.

Den manuella linberedningen var omständigt. Linplantorna måste först rötas (ofta i vatten) för att fibrerna skulle lossna från de vedartade delarna. Därpå torkades stjälkarna antingen över eld i det fria (lingropar) eller över ugnen i en linbastu. Därefter skulle fibrerna friläggas, vilket kallades bråkning som ursprungligen gjordes med en klubba, sedermera i en linbråka. Återstående vedartad substans kunde sedan skavas bort (skäktning) med en skätkniv av trä mot en skäktstol. Slutligen häcklades linet, d.v.s. kammades på en linhäckla. Därvid skildes de kortare tågorna, (blånorna), från de längre. Blångarnet var av sämre kvalitet.

Det fodrades stor skicklighet att spinna detta lingarn, ty det var på garnets finhet och jämnhet som garnets fångstegenskaper berodde.

Repet (tälnen) som höll garnet samman var spunnet av kohår och cirka 35 m långt. Flöten tillverkades av tallbark och sänken (hallar) var plockade på strandvallen och i regel av glattslipad kalksten. Hallarna skulle förses med borrat hål i ena kanten.

Tråden till ett strömmingsgarn skulle vara jämn och fin. Till ett strömmingsgarn gick det åt cirka 1,5 mil tråd. Nätet var bundet i en slinga med ungefär 43500 knutar eller maskor. Betänk att detta har kvinnorna ofta vid eldsken från den öppna spisen efter allt annat hushållsarbete spunnit, berett och bundit. Det tog cirka en vinter att tillverka ett strömmingsgarn.

Varje fiskare hade i regel 10 strömmingsgarn och vidare fanns det nät för fjällfisk och flundra. Vilken flit kvinnorna hade men deras tysta slit har vi glömt bort. Männen slet ont på havet samt fick ära och berömmelse för sitt arbete.

Det blev en stor förändring när den egyptiska bomullen kom hit och det gick att köpa färdig bomullstråd hos handlarna, men fliten och viljan var lika stor som tidigare att binda de stora strömmingsgarnen skedde under stora umbäranden och hårt arbete. Ännu senare övergick man till att köpa färdiga maskinbundna garnslingor. Nu köper man färdiga strömmingsgarn helt i nylon.

Redskap för garnens tillverkning.

Under det gamla självhushållets dagar gällde det att göra så mycket som möjligt med egen arbetskraft, nätslingorna bands samt nätet sattes upp av gårdens folk under långa vinterkvällar.

De redskap som behövdes för garnens tillverkning var enkla samt ändamålsenliga och man tillverkade dem själv hemma.

Följande redskap behövdes för garnens tillverkning.

Bindnålen eller lappnålen är genialisk i all sin enkelhet och en mycket fin uppfinning. Nålen används vid bindning och lagning av strömmingsgarn. Den nål som används vid bindning och lappning av strömmingsgarn är inte så stor. Nålen tillverkades i regel av masurbjörk, alm, ene eller av horn. Stolpstorleken på garnmaskorna är i regel 15- 17 mm med 35- 40 knutar på alnen (ca 60 cm).

Fingerkniven var ett tunt stålband böjd till en ring som passade högra handens ringfinger. Klingan var cirka 1,5 cm lång med skarpslipat egg på ena sidan. Fingerkniven var ett behändigt redskap som användes till bindning och lappning av garn och nät, men det fodrade lite vana att använda den rätt.

Bindkaveln var mycket fint polerad och för det mesta tillverkad av ek eller björk. Det fanns alltid en hel uppsättning av kavlar i olika storlekar avsedda för olika maskstorlekar. Vid bindning och lappning av garn och nät använde man bindkaveln till att få maskorna exakt lika stora.

Gauken var en liten enkel träklump, kluven i den spetsade änden. Den fästes i de löst hängande maskorna för att hålla dessa sträckta och öppna, så att de lätt kunde fångas upp med nålen.

Slingtjaugu bestod av en grenklyka där man samlade upp den färdiga delen av garnslingan i bukter allt eftersom den blev färdig. Grenklykan bestod för det mesta av askträ och den var fäst i en plank som stod på golvet.

De enkla redskap som användes till lagning och bindning av nät och garn var fiskaren mycket rädd om. När man arbetade med nät för flundror eller fjällfisk använde man sig av nålar och bindkavlar som var större och som passade till maskstorlekarna. Redskapen var omsorgsfullt arbetade och förvarades ofta i ett skrin eller en ask som ofta var vackert utsirad och försett med lock.

Uppsättning av strömmingsgarn

När garnet var färdigbundet skulle det monteras eller (skjutas). Djupet på ett garn kunde variera mellan 6-7 meter och längden varierade mellan 35- 40 m.

Övertelnen höll upp hela nätet som i regel bestod av hamplina. Linan sköt ut

utanför garnet i vardera änden cirka 50- 60 cm och bildade där en ögla. Spenlinan var av hampa eller bomullsgarn. Garnets översta maskor var fastsatta i linan och när cirka 10 maskor bundits fast drogs en dubbel slinga av den upp i övertelnen och bildade den s.k. spenen (spinen). Längden på spenen varierade mellan 10 och 15 centimeter. Mitt över var tredje spene sattes det fast ett flöte. De äldsta flötena utgjordes av grov tallbark, senare av kork. I flötet borrades två hål och genom dessa hål fästes flötet fast vid övertelnen med hampgarn eller segelgarn.

Undertelnen fästes vid garnets undersida eller understa maskor på samma sätt som spenlinan vid den översta. Mitt under varje flöte drogs undertelnen ut till en stropp (hallspinen) på cirka 10 cm. I hallspinen skulle sedan hallarna (sänkena) monteras. Genom det borrade hålet i hallen trädde man in hallspenen och öglan krängdes över hallen, därmed satt den fast.

Vid de båda kortsidorna fästes en lina av samma grovlek som spenlinan. Den skulle anpassas så att det inte blev några dragpåkänningar i linet.

Det måste alltid finnas en viss relation mellan sänket (hallen) och flötet i ett strömmingsgarn. Det gällde att proportionerna och jämnvikten var rätt avpassad så att garnet nått och jämt kunde flyta eller sjunka.

När garnet var färdigt skulle det färgas (litas). Avsikten var att genom behandlingen skydda garnet mot röta samtidigt som garnet fick en vacker brun färg. Var man rädd om sina redskap så litades garnen minst en gång varje år innan fisket började. Var det ett omfattande fiske man bedrev så kunde garnen behöva litas två gånger om året.

Litningen gick till på följande sätt. Man kokade en blandning av ek- och granbark, ofta blandades båda sorterna alltefter tillgång. Båda innehåller kraftiga färgämnen. Sedan koket var färdigt och svalnat doppade man ner garnet som fick suga åt sig så mycket det kunde. Garnet breddes sedan ut på marken för att torka.

Färgning av garnen var också en sak som man kunde använda gemensam utrustning till. Utrustningen bestod av en stor gryta som stod utomhus, men i vissa fiskelägen fanns speciella "lit-bodar" för ändamålet. I Hallshuk fanns en sådan gemensam anläggning för färgning av fiskegarnen.

Redskap för strömmingsfisket

Vaden

Vaden var en plankbit av gran ca 70-80 cm lång, 15-20 cm bred och cirka 5cm tjock, gärna lite båtformad, med ett hål borrarat på mitten av plankan. Genom hålet var en smäcker smal enestör fastkilad, smaländan var ca 2 m lång utanför hålet och tjockändan cirka 80 cm åt andra hållet. I den smala ändan var en flagga av tyg fastsatt. När vaden kastades i havet skulle den stå med flaggan rätt upp. Vid sättningen sattes en vade ut i vardera garnraden. I ena plankändan var ytterligare ett hål borrarat där man fäste vadlinan.

Sättningsstenen var i de flesta fall av kalksten och cirka 40x20x10 cm. Stenen var försedd med hål i kanten på ena kortsidan och i hålet fästes sättningssträng och vadlina. Sättningsstenen användes till förankring av garnen vid den fasta sättningen. Stenen har numera ersatts med dragg. Sättningssträngen var något kraftigare än vadlinan som var 10-12 mm i diameter. Garnen förankrades med sättningssträngen i draggen.

Tågvirket som utgjorde förbindelsen mellan garnet och båten vid drivgarnsfiske var det kraftigaste tågvirket vid fiske.

Kubben var en stor träklamp ungefär 70- 80 cm lång, cirka 8- 10 cm tjock något avsmalnande i ena änden. Kubben var försedd med cirka 25 m lina. Den del av linan som inte användes vid en viss sättning lindades upp på kubben vars uppgift var att förhindra att garnet drogs för djupt ner i vattnet där kubben var förankrad mellan 2 st sättningsgarn.

Sättning av strömmingsgarn.

Fast sättning.

Strömmingsfisket bedrevs på Hallshuk på två sätt. Man fiskade med drivgarnsfiske men även med fast sättning. Vid fast sättning förankrades första garnet med en sättningssten i botten. I senare tid använde man draggar. Det är lättast att förstå den fasta sättningen genom att studera skissen som föreställer strömmingsgarn i fast sättning.

När båtlaget som bestod av två eller tre man anlände till den beslutade fiskeplatsen kontrollerade man genom lodning samt genom kontroll av landmärken att man var på rätt plats. Seglade man ut till sättningsplatsen så tog man först ner seglen och la undan dem så att de inte var i vägen vid sättningen av garnen. Därefter tog man fram årorna som vid sättning sköttes av framkarlen.

Först fästes vadinan och sättningsrepet vid sättsten eller dragg. När draggen nått botten kastade man ut vaden. Sättningsrepet fästes nu vid kubben och fick gå överbord och överlämnades åt havet. Förr var det vanligt att man mätte temperaturen på vattnet, på så sätt fick man garnen satta på rätt djup och där man skulle få den bästa fångsten. Mätning av vattentemperaturen förekom mest vid drivgarnsfiske och det gällde att komma så nära 11 grader som möjligt.

Kubbrevet var alltid till flöten, liggande på båtboardet, medan hallarna och linet var nersänkta i vattnet. Framkarlen rodde sakta framåt med vinden, nu gällde det för sättningskarlen att låta garnet löpa ut, samt att det skedde på ett sådant sätt att garnet kom att stå rätt i sjön.

Medan första garnet löpte ut hade bakkarlen tagit nästa garn, löst upp det och sänkt hallarna och linet i vattnet så lågt att övertelnen och flöten låg på båtboardet. När första garnet nästan var ute knöts garnen samman. Denna knytning var mycket viktig och det skedde efter absolut bestämda regler. Skulle knytningen vara slarvigt utförd kunde den ju lätt gå upp och en del av garnen gå förlorade. Samtidigt som knutarna lätt skulle

kunna lösas under alla omständigheter. När bindningen var utförd och första garnet utsatt sköts nästa över till sättningskarlen, så fortsatte man att sätta garn efter garn. Man satte i regel 8- 10 garn i en sättningsrad. Vid slutet av sista garnet sattes en vade i likhet med vad som skedde i början.

När man var färdig for man i land för att äta och vila några timmar. Var man långt från egna hamnen kunde man även ligga kvar i båten. Den fasta sättningsraden användes i huvudsak när lekströmmingen fanns nära land utanför Hallshuk.

När garnen drogs utfördes arbetet i omvänd ordning. Vaden fångades upp, linan drogs in så att första garnänden fångades in och dragningen kunde börja. Man försökte ordna så att linet av strömmen inte drogs in under båten, men linet fick inte flyta för långt ut och trassla sig in i årorna.

När man drog strömmingsgarnen var arbetsordningen i båten följande. Framkarlen ror båten mot vinden, millkarlen lyfter ombord garnen och bakkarlen tar hand om dem. När strömmingsfisket utfördes längre ut till havs användes uteslutande drivgarnsfiske.

Drivgarnsfiske

Uttrycket för detta fiske varierar på olika platser på Gotland. På södra Gotland sade man "att man låg på driv", på Hallshuk och norra Gotland däremot fiskade man på "vrak". Drivgarnsfiske skiljer sig inte från den fasta sättningsraden på annat sätt än att garnen inte ankrades fast.

Själva sättningsraden och dragningen gick till på samma sätt som vid den fasta sättningsraden. Samtliga garn sattes i en rad. Det första garnet som sattes kallades för "förstandarn" och det sista garnet för "rumpen".. Man turades om att släppa till rumpgarnet eftersom det i regel gav mindre fångst. När det var sommar, ljusa sommarnätter och varmt vatten satte man garnen betydligt djupare än under den mörkare årstiden med kallare vatten, då garnen kanske inte behövde sänkas alls. När sista garnet (rumpen) kommit i sjön gjordes det fast i en lång tross som sattes fast i framstammen på båten.

Nu behövde fiskarna vila så båt och garn överlämnades åt vind och ström. Bäst var om det blåste en svag vind för då hölls garnen sträckta. Vid svag vind kunde det hända att vind och ström gick åt samma håll och då hann inte båten före utan garnen kunde bli en enda klump som i regel gav en liten fångst.

När sättningsraden var klar åt man sin medskickade matsäck. Det var ingenting som var så krävande för magen som att ligga och driva i sjön när båten rullade i dyningarna. Kamraterna visade ingen förståelse för detta om man inte tålde sjön.

När man redde nattläger i båten låg bakkarlen i bakstammen på båten. De övriga kamraterna låg midskepps i båten. Någon gång under natten halade man in trossen och en del av båt-garnet för att kunna hala upp en del av linet för att se om det blivit någon fångst. Garnen fick i regel stå i cirka fyra timmar innan dragningen började. När garnen var dragna och fångsten bärgad så gick man mot hemmahamnen.

När båtlaget var i hamn var det mycket arbete kvar att göra. Strömmingsgarnen skulle bäras upp i garngården och där sorteras upp på respektive ägare samt läggas i respektive "gistrum". Därefter skulle fisken plockas av sorteras upp till saltning eller försäljning. När garnen var avplockade och fisken tillvaratagen hängdes de på tork i gistrummet. När garnen var torra hängdes de in i fiskeboden att förvaras där till nästa gång de skulle ut på fiske.

Torskpilkning

Torskpilkning är ett mycket uppskattat fritidsfiske och torsken är en mycket förnämlig föda om den tillagas på rätt sätt.

Mot slutet av 1950 och början 1960 talet var det mycket gott om torsk. Kastade man en krok eller pilk så högg torsken. Vid slutet på 1960- och början på 1970 talet hade tillgången på torsk åter minskat något. Från 1980 och fram till 1985 var tillgången på torsk åter mycket god i Östersjön. Från 1986 och fram till i dag 2004 verkar torsken ha minskat hela tiden i Östersjön. De sista fem åren har vi inte fått upp en enda torsk på pilk ute vid Hallshuk.

Ett vanligt namn på torskpilkning var att man fiskade med "tåksnöre". "Tåksnöret" fick löpa linan ut tills sänket eller pilken nådde botten. Därefter halades linan in ungefär 1,5 m, det är det lämpligaste avståndet mellan botten och krok. Därefter lindades linan ett varv omkring ett finger för att vara lättare på plats. Fiskaren satt i båten, handen med "tåksnöret" fick man inte hålla stilla utan det skulle lyftas då och då så att betet var mer begärligt för fisken.

När man pilkade torsk på Hallshuk så gällde att hitta det rätta torskhålet. När man rodde ut till fiskeplatsen så siktade man in sig på Lundbergs flaggstång och Karl Anderssons kammarfönster, därefter skulle man ro ut i viken förbi hamnberget tills man såg Storungs, då var man i torskhålet.

Detta är en spännande sysselsättning och varje utövare har nöje av detta fiske när det finns torsk i sjön.

Att ett fiskeläge som Hallshuk kunnat uppstå under så ogynnsamma förhållanden beror säkert på närheten till de mycket givande fiskeplatserna. Fiskeplatserna låg mycket nära land i anslutning till fiskehamnen som även för det mesta var isfri vintertid.

Bertil Brynolf

